

УДК 336.717.13

Коваленко В.В.,

Заступник завідуючого кафедрою банківської справи, доцент, к.е.н.,

Терехов Є. М.,

Провідний інженер,

Українська академія банківської справи,

м. Суми

Карткові платіжні інструменти та сучасні тенденції розвитку грошово-кредитного ринку України

Анотація

В статті розглядаються питання сучасного стану готівково-грошового обігу в Україні, проблеми його підтримки та обслуговування. Обґрунтовано необхідність формування ринку електронних розрахунків та карткових платіжних інструментів.

Ключові слова

Грошовий агрегат, готівкові розрахунки, пластикові картки, грошова маса, оборот грошей, електронні розрахунки, системи електронних платежів, платіжні інструменти.

Українська економічна теорія передбачає існування грошей у чотирьох вимірах в залежності від місця їх знаходження та участі у фінансово-кредитному механізмі держави. Грошову масу можна класифікувати за такими агрегатами:

M_0 = гроші поза банками;

$M1 = M0 + \text{кошти на розрахункових і поточних рахунках у національній валюті};$

$M2 = M1 + \text{строкові кошти у національній валюті та валютні кошти};$

$M3 = M2 + \text{кошти клієнтів за трастовими операціями банків та цінні папери власного боргу банків.}$

Традиційним платіжним інструментом є паперова готівка, тобто грошовий агрегат $M0$, але розрахунки з її використанням надзвичайно дорогі для фінансових структур та держави, адже близько 20% вартості однієї гривні йде на підтримку її ж власного обігу.

Слід зазначити, що дані про витрати України на виготовлення готівки віднесені до розряду державних таємниць і тому не можуть бути опубліковані. Тому, обмежимося непрямою оцінкою, на підставі відкритої інформації. За цією інформацією, Україною на проведення грошової реформи 1996 року замовлено і виготовлено близько 6 тис. тонн паперових грошей. Виходячи з маси 1 банкноти (приблизно 1 грам), це складе біля 6 млрд. банкнот. За даними зарубіжних експертів, вартість виготовлення 1 банкноти складає не менше за 0,1 дол. (вартість нових банкнот швейцарського франка, одних з найбільш захищених світових валют, складає біля 0,3 дол.). Отже, вартість виготовлення паперових грошей для України складає не менше 600 млн. доларів США.

Із розрахунку середньої тривалості життя однієї банкноти - 3 роки (це дуже оптимістичний прогноз тому, що найбільш розвинені країни Європи, центральні банки яких прагнуть підтримувати високу якість банкнот в обороті, не перевищує 1 року), щорічно необхідно витратити на заміну банкнот близько 1 млрд. грн. [1].

Вартість виготовлення монет для платіжної системи України оцінити ще більш складно у зв'язку з залежністю ціни виготовлення від вартості матеріалу, його твердості і глибини штамповки. Проте, будемо виходити із тверджень представників Міжнародного Валютного Фонду про те, що

практично у всіх країнах вартість виготовлення монет перевищує їх номінальну вартість як платіжного засобу.

За непрямими оцінками, для підтримки готівково-грошового обігу Україні необхідно не менше за 3,5 млрд. монет. При середньому номіналі монети в 10 копійок загальна сума номіналів монет складе не менше як 200 млн. дол.. Середній термін життя монет оцінимо в 10 років (при умові, що інфляція не буде "вимивати" монети низьких номіналів із обігу). Тоді щорічні витрати на підтримку їх обороту складуть не менше 108 млн. грн. Разом витрати на щорічну підтримку готівково-грошового обігу в Україні складуть не менше за 1,1 млрд. грн. Цей розрахунок проведений без урахування супутніх витрат на транспортування, упаковку, перерахунок, облікові операції, контроль, охорону, які можуть набагато перевищити вищенаведені.

Навіть зниження на 20 - 25% потреби в готівці, за рахунок введення нових платіжних інструментів - платіжних карток, може дати щорічну економію коштів для державного бюджету еквівалентну 60 - 100 млн. доларів США [2]. За іншими даними зменшення кількості готівкового обігу за рахунок впровадження пластикових карток може дати близько 25 – 30 млн. грн. економії державних коштів.

Випуск в обіг нових купюр, обмін старих, утримання персоналу, незручності та втрати часу рядових клієнтів — усе це нелегким тягарем лягає на економіку держави, адже готівкою обслуговується основна частина дрібних господарських трансакцій. За кількістю операцій, платежі готівкою складають 80 – 90 % усіх платежів, тобто операції з платіжними картками в Україні в найкращому випадку становлять 15—20% від загального обсягу грошових розрахунків.

Загальні обсяги платежів в Україні можливо досить точно обрахувати виходячи з показників податку на додану вартість (ПДВ). Закон України "Про Державний бюджет України на 2002 рік визначає дохід від податку на додану вартість у розмірі 12,8 млрд. грн. Цей факт

свідчить, що на протязі 2002 року на території України буде виконано робіт, надано послуг, та продано різних товарів на суму близько 64,5 млрд. грн. (адже ПДВ це 20% вартості товару). Цей же показник згідно закону України "Про Державний бюджет України на 2001 рік" знаходився на рівні 11,6 млрд. грн. що свідчить про суму надходжень від загального обсягу реалізації послуг, товарів та робіт в економіці України у 58,2 млрд. грн.

Таким чином, на даному етапі спостерігається незначне зростання цього показника (на 9,7%), який практично відповідає рівню інфляції. Слід зауважити, що приблизно 20% операцій в Україні по переходу грошей з рук в руки не обкладається податком на додану вартість, тому не входять до розрахунку вищезазначеного показника.

Крім того існує неофіційний тіньовий обіг готівки в Україні, який за приблизними підрахунками різних інформаційних (як внутрішніх так і зовнішніх джерел) складає від 30 до 80 відсотків від рівня офіційних операцій.

Таким чином, сучасний розрахований загальний обсяг обороту готівкових грошей в Україні приблизно становить 100 млрд. грн. на рік, а отже вартість підтримки готівково–грошового обігу загалом в Україні складає не менш як 220 млн. дол. США [3]. За іншими даними витрати на підтримку грошового обігу в Україні складають щороку не менше 120 млн. грн. щорічно.

З іншого боку цей розрахунок підтверджується офіційними даними Держкомстату з розрахунку основних макроекономічних значень за допомогою показника "Грошові доходи населення" який також складає 108,8 млрд. грн. у 2001 р.

За даними Національного банку України обсяг грошового агрегату M0 у 1999 році оцінювався в 9,5 млрд. грн. і становив майже 40% від усієї грошової маси M3. За останні 3 роки помічається значне зростання цього показника - на кінець 2000 р. він складав 12,8 (зростання на 134%), у 2001 р. цей показник збільшився до 19,5 млрд. грн. (на 149%).

Грошова маса 1998-2002 роки, млн. грн.

Рік	М0, млн. грн.	темп росту, %	М1, млн. грн.	темп росту, %	М2, млн. грн.	темп росту, %	М3, млн. грн.	темп росту, %
1998	7158	117	10331	114	15432	124	15705	125
1999	9583	134	14094	136	21714	141	22070	141
2000	12799	134	20732	147	31387	145	32084	145
2001	19465	152	29773	144	44997	143	43619	142
червень 2002	21441		32494		50772		51195	

Темпи росту розраховані до попереднього року, %

Більш наглядно динаміка грошової маси та зростання її складових у 2001 р. представлена на малюнку 1.

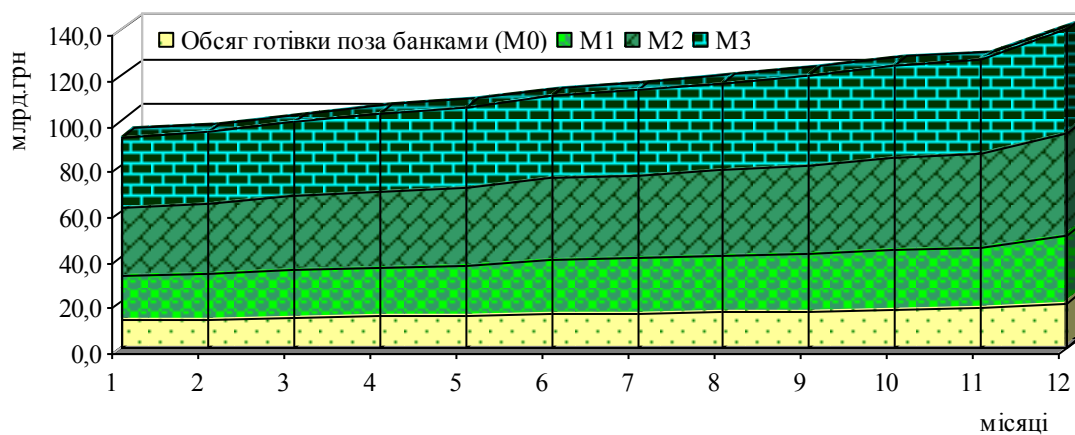

Рис. 1 Динаміка грошової маси та складові її агрегатів у 2001 р.

Поточні тенденції розвитку грошово-кредитного ринку України станом на початок вересня 2002 року виглядають таким чином:

- монетарна база – 28,9 млрд. грн.;
- грошова маса (М3) – 56,3 млрд. грн.;

- обсяг готівки поза банками (M0) – 23,6 млрд. грн.;
- депозити юридичних осіб в національній валюті складають 16,3 млрд. грн.;
- депозити фізичних осіб в національній валюті становлять 9,6 млрд. грн.

Такий величезний потенціал грошового агрегату M0 для нашої економіки (приблизно 42% від агрегату M3), при правильному підході, може практично забезпечити потреби України в зовнішніх запозиченнях. Але щоб майже половина усіх грошей в державі перетворилася у фінансові ресурси суспільства, необхідне обов'язкове існування двох складових - стабільної фінансово-банківської системи здатної швидко збирати вільні кошти, акумулювати їх, направляти на кредитування економіки та з іншого боку сталої ефективної економіки, яка забезпечить прибуткове використання таких кредитних ресурсів.

Платежі населення становлять помітну частину в грошовому обороті будь-якої країни. Для України ця частка істотна: грошові прибутки населення України наприклад у 1996 р. становили 38,8 млрд. грн., загальний споживчий товарообіг - 26,3 млрд. грн., тобто майже 70% від прибутків населення [2]. В таблиці 2 в динаміці представлено обсяги грошових коштів населення, що залучені банківською системою до обороту.

Таблиця 2

Вклади населення у банках України (1998-2002 роки), млн. грн.

Рік	У національній валюті		У іноземній валюті		Усього	
	залишки вкладів, млн. грн.	темпи росту, %	залишки вкладів, млн. грн.	темпи росту, %	залишки вкладів, млн. грн.	темпи росту, %
1998	1824	113	1265	185	3089	134

Продовження таблиці

1999	2167	119	2115	167	4283	139
2000	3315	153	3266	154	6581	154
2001	6368	192	4715	144	11083	168
червень 2002	8463		5777		14240	

Темпи росту розраховані до попереднього року, %

Отже, за 2001 рік обсяги вкладів фізичних осіб у банки України зросли на 4,5 млрд. грн. (67,9%). Переважна більшість з них - це вклади в національній валюті.

Таким чином, 108 млрд. грн на рік (приблизно 20 млрд. доларів) це величезний потенціал реальних грошових коштів, який зараз практично не використовується економікою України. Лише невеличка частка цього потоку готівки проходить через банківську систему. Цей факт слугує найголовнішим аргументом необхідності впровадження досконалої, зручної та надійної системи масових електронних платежів населення.

Зниження потреби в готівці за рахунок введення нових платіжних інструментів - пластикових карток, може дати значну щорічну економію коштів державного бюджету.

У 1996 – 1997 роках Національний банк України використав 2,9 мільйони доларів США з Інституційної позики Світового банку на вдосконалення платіжної системи України шляхом переведення СЕП на нову технічну платформу. Результатом зазначених активних заходів стало те, що доходи від експлуатації системи електронних платежів у 1995 – 1998 роках склали 116,7 мільйонів гривень, або близько 66 мільйонів доларів США [4].

За твердженням фахівців [4] впровадження системи електронних платежів дозволило прискорити здійснення поточних розрахунків та обігу коштів (завдяки чому вдалося вивільнити майже 5% грошової маси),

приблизно на 20% скоротити документообіг, суттєво зменшити імовірність фальсифікації міжбанківських розрахункових документів й відтак, знизити приховану емісію пов'язану з оборотом коштів, отриманих за підробними документами.

Таким чином, формування ринку електронних розрахунків викликано об'єктивною потребою вирішити одну з основних задач реформування сучасної грошової системи - забезпечити прискорення оборотності коштів і знизити витрати обігу. І одним з реальних шляхів вирішення цієї задачі є впровадження систем масових електронних платежів з використанням карткових платіжних інструментів.

В Україні вже створена ефективна система електронних міжбанківських розрахунків. Тепер - черга за створенням не менш ефективної системи масових електронних платежів населення за товари і послуги на основі пластикових платіжних карток, яка зможе залучити до банківської сфери і примусити працювати вільні готівкові кошти населення.

Список літератури

1. Долан Э.Д. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. – С.Петербург.: Санкт-Петербург-оркестр, 1994. – 490 с.
2. Капустин С.В. Электронная коммерция: новая сфера банковской деятельности. // Банковские технологии: Компьютеры + Программы. - 1998 - №1.
3. Кроль В. Привабливість смарт-технологій. // Банківські технології: Комп'ютери + Програми. - 1997 - №4.
4. Кравець В.М., Савченко А.С. Платіжні картки в Україні – К.: Факт, 1999. – 72 с.

Kovalenko V.V., Terekhov E.N. Card payment tools and modern lines of development of the monetary and credit market of Ukraine.

In clause questions of a modern condition of cash-monetary circulation in Ukraine, problems of his support and service are considered. It is proved necessity of formation of the market of electronic calculations and card payment tools.

Коваленко, В.В. Карткові платіжні інструменти та сучасні тенденції розвитку грошово-кредитного ринку України / В.В. Коваленко, Є.М. Терехов // Вісник Української академії банківської справи.- 2002.- № 1 (12).- С. 64-68.